

7. VÝUKA JAKO INTERAKTIVNÍ PROCES

7.1 PROJEKTY VÝUKY

Eva Marádová

Klíčová slova: Kurikulum, rámcový vzdělávací program, školní vzdělávací program, plánování výuky, příprava vyučovací hodiny, výukové cíle, organizační formy výuky, kooperativní učení, týmové vyučování, didaktické zásady, vyučovací metody, aktivizace učení žáků, způsoby hodnocení průběhu a výsledků edukace

⇒ **Po prostudování kapitoly budete schopni:**

- charakterizovat komplexní pojetí kurikula v návaznosti na platný systém kurikulárních dokumentů;
- popsat strukturu rámcových vzdělávacích programů a postup při jejich rozpracování do školních programů;
- konkretizovat klíčové kompetence;
- používat školní vzdělávací program jako východisko při přípravě na výuku;
- vymezit výukové cíle s využitím doporučené metodiky;
- porovnat vhodnost využívání jednotlivých forem výuky, uvést přínos a možná rizika;
- posoudit význam jednotlivých didaktických zásad pro výuku v současné škole a doložit jejich uplatňování na konkrétních příkladech z pedagogické praxe;
- sestavit přehled efektivních výukových metod a zdůvodnit jejich volbu při plánování výuky;
- vypracovat přípravu na vyučovací hodinu dle doporučené struktury.

7.1.1 KURIKULUM

Jedním z klíčových pojmů pedagogického projektování je **kurikulum**. Do našich podmínek je tento pojem zaváděn ze zahraničních pramenů, kde je běžně používán. Vymezení kurikula však není jednoznačné. Užší pojetí se vztahuje k obsahu výuky ve školách, výběru učiva a jeho uspořádání na daném stupni školy. V širším významu je kurikulum chápáno jako program určité vzdělávací instituce, který stanovuje koho učit, čemu učit a jak.

S problematikou kurikula se můžete blíže seznámit např. v publikacích:

WALTEROVÁ, E. *Kurikulum proměny a trendy v mezinárodní perspektivě*. Brno : MU, 1994. ISBN 80-210-0846-6. PRŮCHA, J. *Kurikulum: obsah školní edukace*. In PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 1997, s. 269 – 319. ISBN 80-7178-170-3. MAŇÁK, J., JANÍK, T. (ed.) *Problémy kurikula základní školy*. Brno : MU, Centrum pedagogického výzkumu PedF, 2006. ISBN 80-210-4125-0.

Statické pojetí kurikula jako plánu či projektu výuky je v současnosti rozšiřováno o realizační dimenzi výukového procesu. Kvalitně propracovaný projekt totiž automaticky nemusí přinést efektivní výsledky edukace. Významně zde působí také osobní zkušenosti žáků, vztahy mezi učiteli a žáky a další podmínky výuky.

Kurikulum v komplexním pojetí umožňuje porozumět procesu edukace v návaznosti na celkový život školy a v souvislostech se společenskými požadavky na celoživotní vzdělávání.

Zahrnuje odpovědi na otázky:

Otázka	Specifikace
Proč vyučovat?	smysl, funkce programu (plánu, projektu) výuky – definované cíle
Co vyučovat?	vymezený obsah učiva, obsahy činností realizovaných ve škole
Koho vyučovat?	specifika cílové skupiny, veškeré zkušenosti žáků v průběhu školní docházky
Kdy výuku realizovat?	ročník, časový rozsah, posloupnosti

Jak vyučovat?	strategie učení, způsob organizace výuky, metody, postupy
Za jakých podmínek bude výuka probíhat?	legislativní rámec, řízení, materiální prostředky, školní klima, vztahy mezi učiteli, žáky a rodiči
Jaké očekávané výsledky výuka přinese?	způsoby kontroly, metody, kritéria a nástroje hodnocení

Zpravidla je rozlišováno kurikulum:

- formální** – projekt cílů, obsahu, organizace vzdělávání, realizace projektu ve výuce, způsob hodnocení výsledků výuky;
- neformální** – mimotřídní a mimoškolní aktivity organizované školou, domácí příprava žáků na vyučování;
- skryté** – pomáhá objasnit působení dalších faktorů ovlivňujících „život“ školy (klima školy, pravidla chování ve třídě, vztahy mezi učiteli, žáky a jejich rodiči apod.) Postihuje souvislosti, které nejsou explicitně vyjádřeny v programech, bývá i určitým protipólem oficiálního plánovaného programu, který škola realizuje.

✍ *Škola jakožto specifické sociální prostředí vytváří příležitosti, aby žáci získali vhled do některých oblastí života, i když to není hlavním záměrem vlastní výuky. Uveďte příklady ze školní praxe, jak může tzv. skryté kurikulum ovlivňovat výsledky edukace. Zamyslete se nad touto problematikou z pozice učitele, který se připravuje na výuku.*

7.1.2 SYSTÉM KURIKULÁRNÍCH DOKUMENTŮ

V souladu s novými principy kurikulární politiky, zformulovanými v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (tzv. Bílé knize) a zakotvenými v Zákoně o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Zákon č. 561/2004 Sb.), byl do vzdělávací soustavy zaveden nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let.

Kurikulární dokumenty mají dvě úrovně – **státní a školní** (viz schéma na další straně).

Státní úroveň představují Národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy. **Rámcové vzdělávací programy** (dále jen RVP) vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy - předškolní, základní a střední vzdělávání, tj. formulují očekávanou úroveň vzdělání stanovenou pro absolventy jednotlivých etap vzdělávání. Vycházejí přitom z koncepce celoživotního učení. Sledují novou strategii vzdělávání, která zdůrazňuje klíčové kompetence, jejich provázanost se vzdělávacím obsahem a uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě.

Svým pojetím podporují pedagogickou autonomii škol a profesní odpovědnost učitelů za výsledky vzdělávání. Jde o základní pedagogické dokumenty závazné pro vypracování školních vzdělávacích programů.

Školní úroveň představují **školní vzdělávací programy** (dále jen ŠVP), podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. ŠVP si vytváří každá škola podle zásad stanovených v příslušném RVP.

Národní program vzdělávání, rámcové vzdělávací programy i školní vzdělávací programy jsou **veřejné dokumenty** přístupné pro pedagogickou i nepedagogickou veřejnost.

RVP i ŠVP jsou otevřené dokumenty, které bude třeba v určitých časových etapách inovovat podle měnících se potřeb společnosti, zkušeností učitelů z jejich realizace v praxi, zejm. podle měnících se potřeb a zájmů žáků.

0100090000037800000002001c000000000040000000301080005000000b02000000000500
00000c02c808f10e04000002e0118001c000000fb021000070000000000bc02000000ee01020
22253797374656d0008f10e0000b17e00009453110026e28239c00625030c020000040000002d
01000004000000020101001c000000fb029cff0000000000009001000000ee0740001254696d65
73204e657720526f6d616e00000000000000000000000000000000040000002d0101000500
00000902000000020d000000320a5a0000000100040000000000f10eca0820472d00040000002
d0100000300000000000

Systém kurikulárních dokumentů

Legenda: RVP PV - Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání; RVP ZV - Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání; RVP GV - Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání; RVP SOV - Rámcový vzdělávací program (programy) pro střední odborné vzdělávání.

* Ostatní RVP - rámcové vzdělávací programy, které kromě výše uvedených vymezuje školský zákon - Rámcový vzdělávací program pro základní umělecké vzdělávání, Rámcový vzdělávací program pro jazykové vzdělávání, případně další.

7.1.2.1 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

RVP ZV je základním pedagogickým dokumentem, který vymezuje povinný rámec státem stanoveného vzdělávání, formuluje požadavky pro základní vzdělávání, je východiskem pro práci jednotlivých škol, udává směr jejich vzdělávacímu a výchovnému působení, uvádí priority ve vzdělávání a posiluje a prohlubuje propojenost mezi cíli, vzdělávacím obsahem a obecnými kompetencemi.

RVP ZV lze stručně charakterizovat:

- navazuje svým pojetím na RVP pro předškolní vzdělávání a je východiskem pro koncepci rámcových vzdělávacích programů pro střední vzdělávání;
- vymezuje vše, co je společné a nezbytné v povinném základním vzdělávání žáků, včetně vzdělávání v odpovídajících ročnících víceletých gymnázií;
- specifikuje úroveň klíčových kompetencí, kterou by měli žáci dosáhnout na konci základního vzdělávání a které jsou základem pro stanovení evaluačních kritérií a nástrojů;
- určuje vzdělávací obsah – očekávané výstupy a učivo;
- zařazuje jako závaznou součást základního vzdělávání průřezová témata s výrazně formativními funkcemi;
- podporuje komplexní přístup k realizaci vzdělávacího obsahu, včetně možnosti jeho vhodného propojování, a předpokládá volbu různých vzdělávacích postupů, odlišných metod a forem výuky ve shodě s individuálními potřebami žáků;
- umožňuje modifikaci vzdělávacího obsahu pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami;
- je závazný pro všechny střední školy při stanovování požadavků přijímacího řízení pro vstup do středního vzdělávání.

RVP je tedy základem pro pedagogické činnosti dané školy. Formuluje cíle vzdělávání (obecné i v jednotlivých vzdělávacích oblastech), k jejichž naplnění pedagogická činnost směřuje, vymezuje závazný vzdělávací obsah a základní rámec učebního plánu. Stanovuje, čemu se žáci učí a jaké jsou očekávané vzdělávací výsledky, jichž mají dosáhnout na konci příslušného stupně vzdělávání. V této souvislosti je používán pojem klíčové kompetence.

a) Klíčové kompetence

Současná koncepce základního vzdělávání (dle RVP ZV) má žákům pomoci **utvářet a postupně rozvíjet klíčové kompetence a poskytnout spolehlivý základ všeobecného vzdělání** orientovaného zejména na situace blízké životu a na praktické jednání.

☞ *Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti.*

Jejich výběr a pojetí vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti a z obecně sdílených představ o tom, které kompetence jedince přispívají k jeho vzdělávání, spokojenému

proces

a úspěšnému životu a k posilování funkcí občanské společnosti.

Smyslem a cílem vzdělávání je vybavit všechny žáky kompetencemi na takové úrovni, která je pro ně dosažitelná, a připravit je tak na další vzdělávání a uplatnění ve společnosti. Osvojování klíčových kompetencí je proces dlouhodobý a složitý, který má svůj počátek v předškolním vzdělávání, pokračuje v základním a středním vzdělávání a postupně se dotváří v dalším průběhu života. Úroveň klíčových kompetencí, které žáci dosáhnou na konci základního vzdělávání, nelze považovat za ukončenou. Získané kompetence by měly být základem pro celoživotní učení, pro vstup absolventa do života a do pracovního procesu.

Klíčové kompetence se různými způsoby prolínají, mají nadpředmětovou podobu a lze je získat vždy jen jako výsledek celkového procesu vzdělávání. **Proto k jejich utváření a rozvíjení musí směřovat a přispívat veškerý vzdělávací obsah i aktivity a činnosti, které ve škole probíhají.**

Ve vzdělávacím obsahu RVP ZV je učivo chápáno jako prostředek k osvojení činnostně zaměřených očekávaných výstupů, které se postupně propojují a vytvářejí předpoklady k účinnému a komplexnímu využívání získaných schopností a dovedností na úrovni klíčových kompetencí.

V etapě základního vzdělávání jsou za klíčové považovány:

- kompetence k učení;
- kompetence k řešení problémů;
- kompetence komunikativní;
- kompetence sociální a personální;
- kompetence občanské;
- kompetence pracovní.

Prostudujte část RVP pro základní a gymnaziální vzdělávání, která se týká klíčových kompetencí.

✍ Zpracujte u každé z nich soubor příkladů a námětů, jak výukou vzdělávacího oboru, který studujete, přispějete k naplňování vymezených klíčových kompetencí.

b) Cíle a obsah základního vzdělávání

V základním vzdělávání usilují školy o naplňování těchto cílů:

- umožnit žákům osvojit si strategie učení a motivovat je pro celoživotní učení;
- podněcovat žáky k tvořivému myšlení, logickému uvažování a k řešení problémů;
- vést žáky k všestranné, účinné a otevřené komunikaci;
- rozvíjet u žáků schopnost spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých;
- připravovat žáky k tomu, aby se projevovali jako svébytné, svobodné a zodpovědné osobnosti, uplatňovali svá práva a plnili své povinnosti;
- vytvářet u žáků potřebu projevovat pozitivní city v chování, jednání a v prožívání životních situací; rozvíjet vnímavost a citlivé vztahy k lidem, prostředí i k přírodě;
- učit žáky aktivně rozvíjet a chránit fyzické, duševní a sociální zdraví a být za ně odpovědný;
- vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi;

pomáhat žákům poznávat a rozvíjet vlastní schopnosti v souladu s reálnými možnostmi a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o vlastní životní a profesní orientaci.

✍ Uvedte příklady výukových situací a námětů aktivit žáků, jejichž realizaci mohou učitelé přispívat k naplňování výše uvedených cílů základního vzdělávání. Konkretizujte je i přímo z oblasti na vámi studovaného oboru.

Obsah vzdělávání je v RVP založen na učivu, které pomůže žákům porozumět světu kolem nich, a na rozvoji dovedností, zkušeností a hodnot pomáhajících jim začlenit se do společnosti a naučit se nést v ní svůj díl odpovědnosti. Proto jsou do programu začleněna také témata

vyplývající ze skutečnosti, že se žáci dostávají stále častěji do náročných situací, na něž se musí naučit adekvátně reagovat. Jde například o otázky návykových látek ohrožujících zdraví, odpovědného chování v sexuální oblasti, negativních vlivů moderních technologií, ale i schopností jednat přiměřeně v neočekávaných nebo krizových situacích, odpovědně se chovat ve vztahu k budoucnosti.

✍ Koncretizujte náročné situace, s nimiž se děti a mládež v současné době mohou setkat. Jaká preventivní opatření by měla být zahrnuta ve školních vzdělávacích programech? Prostudujte školní vzdělávací program některé základní školy a okomentujte možnosti této školy realizovat záměry RVP v oblasti zvládnutí náročných životních situací.

Vzdělávací obsah základního vzdělávání je v RVP ZV orientačně rozdělen do devíti **vzdělávacích oblastí**. Jednotlivé vzdělávací oblasti jsou tvořeny jedním **vzdělávacím oborem** nebo více obsahově blízkými **vzdělávacími obory**:

Jazyk a jazyková komunikace (Český jazyk a literatura, Cizí jazyk)
Matematika a její aplikace (**Matematika a její aplikace**)
Informační a komunikační technologie (*Informační a komunikační technologie*)
Člověk a jeho svět (*Člověk a jeho svět*)
Člověk a společnost (*Dějepis, Výchova k občanství*)
Člověk a příroda (*Fyzika, Chemie, Přírodopis, Zeměpis*)
Umění a kultura (*Hudební výchova, Výtvarná výchova*)
Člověk a zdraví (*Výchova ke zdraví, Tělesná výchova*)
Člověk a svět práce (**Člověk a svět práce**)

📖 Prostudujte v RVP pro základní a gymnaziální vzdělávání očekávané výstupy a učivo těch vzdělávacích oblastí, které se týkají vámi studovaného oboru. S pomocí rámcových vzdělávacích programů hledejte obsahové propojení s ostatními vzdělávacími oblastmi.

✍ Vypište několik klíčových očekávaných výstupů z vašeho oboru. Zpracujte přehled námětů, jimiž mohou ostatní vzdělávací oblasti podpořit naplňování těchto očekávaných výstupů.

Zvolte jakoukoli vzdělávací oblast mimo váš obor. Vyberte ze zde uvedených očekávaných výstupů ty, k nimž můžete přispět také ve výuce vašeho předmětu. Vzájemné mezipředmětové vazby zdůvodněte.

c) Priority v obsahu vzdělávání

Analýza očekávaných výstupů a učiva vymezeného v RVP umožňuje specifikovat aspekty, které dávají vzdělávání nový rozměr. Důraz by měl být kladen zejména na následující priority:

Vedení k porozumění hodnotám

V jednotlivých vzdělávacích oblastech se posilují morální přístupy, které jsou spojeny s kompetencemi založenými na etických postojích a hodnotách. K nezbytným prvkům rozvoje sociálního citění žáků patří respektování lidských práv, participace a solidarita, tolerance a odpovědnost. Jde nejen o porozumění všelidským hodnotám, ale i o porozumění kulturním tradicím, o rozvíjení schopnosti přijmout odpovědnost za prostředí, ve kterém žijí, a za další vývoj společnosti.

Rozvíjení dovedností komunikace a kooperace

Ve vzdělávacím obsahu jsou dovednosti kooperace a komunikace rozvíjeny pomocí situací, v nichž se žáci učí vytvářet a respektovat pravidla soužití, vyrovnávat se s obtížemi a přijímat řešení ve složitých situacích. Znamená to otevírat prostor pro využívání moderních informačních technologií a pro rozvoj jazykového vzdělávání žáků, umožnit každému žáku nalézat vhodné prostředky k sebevyjádření. Důraz je kladen na vytváření pozitivního sociálního klimatu ve škole.

Chápání globálních problémů

proces

Do obsahu jsou zařazena témata, která umožňují žákům pochopit kontinuitu, jak je náš současný život spoluurčován rozhodnutími předchozích generací a jak my svými rozhodnutími ovlivňujeme budoucnost. Jde o to představit žákům globální problémy, např. vnímání rozporných důsledků rozvoje vědy a techniky, některých technologií, konzumního způsobu života, které na jedné straně vedou ke zlepšování života části obyvatel planety a na druhé straně k růstu bídy, nesnášenlivosti a ekonomických disproporcí, a ukazovat možnosti jejich řešení prostřednictvím uvážlivého využívání výsledků vědy a techniky, nových technologií i prostřednictvím mezinárodní spolupráce a odpovědného jednání každého jednotlivce.

Aktivní ovlivňování a ochrana zdraví

Důležité místo v moderně pojatém vzdělávání mají témata vedoucí k poznávání biologické podstaty člověka, jeho zdraví, bezpečnosti a ochrany před jakýmkoli zdravotním poškozením, ať už je způsobováno pohybovou nečinností, jednostrannou zátěží, nevhodným pracovním a stravovacím režimem, zneužíváním drog a jiných škodlivin, zbytečnými úrazy, neodpovědným chováním ve styku s přenosnými chorobami, nevhodným prostředím atd. Tato a další témata pronikají nejen do řady vzdělávacích oblastí, ale v podobě aktivit podporujících zdraví by se postupně měla stát i běžnou součástí života škol.

Akcent na praktické činnosti denního života

Důraz je kladen i na praktické činnosti, které souvisejí se školním i mimoškolním životem a se schopností aplikovat získané poznatky a zkušenosti v situacích současného a budoucího praktického života. Důležitost, která je jim přikládána, má své vyjádření v kompetencích, jako jsou např. schopnost orientace na trhu práce, účelné využívání volného času, šetrné využívání energetických zdrojů, ohleduplné a citlivé chování v přírodě ap. Jsou propojeny s aplikacemi na oblasti hospodářského života, právních vztahů, využití informačních technologií, vlivu masmédií ap.

Výchova samostatného myšlení a jednání

Ve vzdělávacím procesu mají své místo i postoje a hodnoty spojené s učením. Záměrem školy je rozvinout u žáků aktivní zvědavost vytvářením příležitostí k samostatnému projevu a vytvářením prostoru pro různé cesty žákova poznávání sebe sama, pro poznávání skutečnosti a její hodnocení. S rozvojem samostatnosti myšlení a jednání souvisí i úkol zbavit žáky obavy ze školního neúspěchu poskytnutím delšího času ke zvládnutí učiva, přiznáním práva žáka na omyl, možností opravit chybný výkon, možností různého přístupu k řešení úkolů apod. Důležité je motivovat žáky pro celoživotní vzdělávání a sebevzdělávání a rozvíjet schopnosti k osvojení efektivních postupů a nástrojů učení.

d) Průřezová témata

RVP začleňuje do obsahu základního vzdělávání **průřezová témata** vedoucí k:

- osobnostní a sociální výchově;
- výchově demokratického občana;
- environmentální výchově;
- mediální výchově;
- výchově k myšlení v evropských a globálních souvislostech;
- interkulturní výchově.

Jak je patrné z uvedeného přehledu, průřezová témata se týkají aktuálních problémů současného světa. Jejich realizací škola vytváří příležitosti jak pro individuální uplatnění žáků, tak i pro jejich vzájemnou spolupráci, což pomáhá rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot. Průřezová témata umožňují propojit obsah konkrétních vyučovacích předmětů s obsahem dalších činností žáků realizovaných ve škole i mimo školu.

Průřezová témata jsou **povinnou** součástí vzdělávání. Obsah průřezových témat je v RVP rozpracován do **tematických okruhů**. V průběhu daného stupně vzdělávání je povinností školy nabídnout žákům postupně všechny tematické okruhy jednotlivých průřezových témat. Každý tematický okruh je konkretizován nabídkou **témat** (činností, námětů). Výběr dílčích témat a způsob jejich zpracování v učebních osnovách je v kompetenci školy.

Tematické okruhy průřezových témat procházejí napříč vzdělávacími oblastmi a umožňují propojení vzdělávacích obsahů oborů. Tím přispívají ke komplexnosti vzdělávání žáků a pozitivně ovlivňují proces utváření a rozvíjení klíčových kompetencí žáků. Žáci dostávají možnost utvářet si integrovaný pohled na danou problematiku a uplatňovat širší spektrum dovedností.

✍ *Analyzujte tematické okruhy jednotlivých průřezových témat z hlediska propojení s obsahem vzdělávání vybrané vzdělávací oblasti.*

7.1.2.2 Školní vzdělávací program

Školní vzdělávací program je dokument, podle něhož se uskutečňuje vzdělávání v konkrétní škole a který škola zpracovala na základě požadavků příslušného rámcového vzdělávacího programu a v souladu s obecně platnými právními předpisy.

Tvorba školního vzdělávacího programu (jeho soulad s rámcovým vzdělávacím programem) a organizační stránka jeho realizace jsou v plné kompetenci a odpovědnosti ředitele školy. Je žádoucí, aby se na formulování školního vzdělávacího programu a jeho jednotlivých částí spolupodíleli všichni pedagogové školy, cenné je využití zkušeností plynoucích z jejich spolupráce v předmětových komisích a metodických sdruženích. Školní vzdělávací program musí být projednán se Školskou radou.

✍ *Z jakých důvodů by se na zpracování ŠVP měli podílet všichni členové pedagogického sboru? Je třeba spolupracovat i s ostatními zaměstnanci školy? Zdůvodněte a doložte konkrétními příklady.*

Pro zpracování školních vzdělávacích programů jsou stanoveny následující zásady:

1. Školní vzdělávací program je součástí **povinné dokumentace školy**.
2. Školní vzdělávací program (v přímé návaznosti na rámcový vzdělávací program) je zpracován **pro celé období realizovaného stupně vzdělávání**. Vychází z pedagogických záměrů a činnosti školy, reflektuje potřeby a možnosti žáků, reálné možnosti a podmínky školy. Má na zřeteli i sociální prostředí, ve kterém bude výuka probíhat, a postavení školy v regionu.
3. Školní vzdělávací program obsahuje **didakticky zpracované cíle, kompetence a obsah učiva** vymezené rámcovým vzdělávacím programem, respektuje věkové zvláštnosti žáků a pedagogicko-psychologické zásady vzdělávacího procesu a určuje pedagogicko-organizační opatření pro jeho realizaci.
4. Školní vzdělávací program při respektování vazeb mezi cíli, obsahem učiva a očekávanými výstupy vytváří dostatečný prostor pro realizaci **činnostního principu vyučování** a uplatňování formativních prvků, které významně ovlivňují styl učení žáka a rozvoj jeho osobnosti.
5. Školní vzdělávací program umožňuje učitelům uplatňovat **tvořivý styl práce** při naplňování diferencované a individualizované výuky. Umožňuje využívat nové **formy a metody výuky** a realizovat mezipředmětová témata a projekty, včetně průřezových a podpůrných, moduly i různé formy mezipředmětové integrace.
6. Školní vzdělávací program řeší otázky **hodnocení výkonů a pracovních výsledků žáků**, které musí být postaveno na plnění konkrétních a splnitelných úkolů, na posuzování individuálních změn žáka a pozitivně laděných hodnotících soudech. Žákům musí být dána možnost zažívat úspěch, nebát se chyby a pracovat s ní.
7. Snadnou orientaci ve školních vzdělávacích programech umožňuje jejich **zpracování dle shodné struktury:**

- A. název, předkladatel, charakteristika školy, stručná anotace programu;
- B. učební plán a organizace výuky;
- C. cílová a obsahová specifikace učiva (učební osnovy nebo jiné formy zpracování učiva);
- D. formulace podmínek nutných k realizaci programu, požadavky na kvalifikaci a další specifickou přípravu pedagogických pracovníků;

E. pravidla pro hodnocení žáků, plán evaluačních činností a aktivit.

Školní vzdělávací program na základních školách musí zajišťovat **rovnoprávný přístup k základnímu vzdělání** pro všechny žáky s povinností školní docházky a vytvářet takové podmínky, aby na konci závěrečného ročníku mohly být splněny cílové a obsahové požadavky a kompetence stanovené rámcovým vzdělávacím programem.

Základní vzdělávání vyžaduje podnětné a tvůrčí školní prostředí, které stimuluje nejschopnější žáky, povzbuzuje méně nadané, chrání i podporuje žáky nejslabší a zajišťuje, aby se každé dítě prostřednictvím výuky přizpůsobené individuálním potřebám optimálně vyvíjelo v souladu s vlastními předpoklady pro vzdělávání. K tomu se vytvářejí i odpovídající podmínky pro **vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami**.

V zájmu žádoucího rozvoje osobnosti žáka základní školy školní vzdělávací program obsahuje **specifický program**:

- pro třídy s rozšířeným vyučováním některých předmětů, aby mohlo být rozvíjeno mimořádné nadání a talent žáků;
  - pro třídy a skupiny žáků se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním a sociálním znevýhodněním;
- pro třídy, v nichž se budou vyrovnávat prokázané vývojové poruchy učení a chování žáků.

Školní vzdělávací program dále musí umožňovat realizaci **diferencované a individualizované výuky** pro všechny typy žáků (pro žáky méně nadané, pro žáky talentované, pro žáky s hlubším zájmem o některou vzdělávací oblast), a to formou:

- speciálního programu (zaměření) pro skupinu žáků;
- prohloubeného a rozšířeného obsahu učiva vybrané vzdělávací oblasti;
- organizačních opatření vedoucích k diferenciaci v učebním plánu, v rozvrhu hodin;
- profilace školy.

Významná je i péče o pozitivní **klima ve škole**. Přátelská a vstřícná atmosféra vybízí žáky ke studiu, práci i činnostem podle jejich zájmu a poskytuje jim prostor a čas k aktivnímu učení a k plnému rozvinutí jejich osobnosti.

ŠVP funguje také jako **prostředek propagace školy a jejích záměrů**. Umožňuje profilovat školu „na míru“ podle potřeb i zájmů žáků a požadavků jejich rodičů, podle konkrétních podmínek i tradic školy, podle záměrů regionu, požadavků trhu práce atd. Reaguje na konkrétní situaci, zvyšuje přitažlivost vzdělávací nabídky školy, prosazuje školu v povědomí veřejnosti.

 Vyhledejte školní vzdělávací programy několika škol zveřejněné na internetu a vypište, ve kterých oblastech školy (zaměřením svých programů) reagují na aktuální požadavky veřejnosti a situaci v regionu. S využitím informací z webových portálů škol zpracujte přehled hlavních směrů, v nichž se jednotlivé základní školy a gymnázia profilují? Zdůvodněte výhody zvoleného zaměření vzhledem ke vzdělávacím potřebám žáků i vzhledem k požadavkům systému celoživotního vzdělávání.

7.1.3 PŘÍPRAVA UČITELE NA VÝUKU

7.1.3.1 Plánování výuky

Při plánování výuky vychází učitelé z platných kurikulárních dokumentů, v současnosti **ze školního vzdělávacího programu**. Pokud (v souladu s metodikou tvorby ŠVP) měli učitelé jednotlivých předmětů možnost aktivně se zapojit do přípravy školního kurikula, to znamená sami didakticky rozpracovali vzdělávací obsahy oborů a vytvořili „vlastní“ učební osnovy vyučovacích předmětů, lze předpokládat, že při projektování konkrétní výuky mohou dále rozvíjet již promyšlené výchovné a vzdělávací strategie. Podíl na tvorbě ŠVP tedy učitelům usnadňuje zpracování časově tematických plánů i přípravu na konkrétní vyučovací hodinu.

Při plánování výuky se učitel rozhoduje, jaké učební aktivity bude třeba rozvíjet, aby žáci co

nejefektivněji získávali dovednosti a znalosti vymezené výukovými cíli. Základním východiskem jsou výchovné a vzdělávací strategie rozpracované na úrovni předmětu. Učitel musí mít představu o tom, co chce žáky naučit a jak připravovaná výuka k tomuto záměru přispěje. Představa o výuce v průběhu školního roku je formulována v časově tematickém plánu. Učitel v něm stanoví tematické celky učiva a počty hodin, které jim bude věnovat.

Pracovní řád ukládá učitelům důkladně se na výuku připravovat, ale nepředepisuje formu přípravy. Zejména začínajícím učitelům se však doporučuje na každou vyučovací hodinu zpracovávat podrobné přípravy v písemné formě. Také zkušeným učitelům pomáhá písemná příprava při promýšlení průběhu výuky v návaznosti na cílové dovednosti, které mají žáci na konci zvládnout. Ukazuje se, že čím je učitel pedagogicky zkušenější, tím více považuje za užitečné výuku pečlivě plánovat.

Proč je příprava na výuku pro učitele důležitá?

Učitel si v návaznosti na vlastní pojetí pedagogické práce při přípravě promítá v mysli celou vyučovací hodinu a zároveň plánovaný program koriguje vzhledem k potřebám žáků, které bude vyučovat.

Příprava na výuku učitelům umožňuje:

- a) jasně a konkrétně zvážit, který typ učení je výhodné v dané hodině využít;
- b) uvádět výukové cíle do souladu s možnostmi žáků;
- c) promyslet obsah a strukturu hodiny – určit kolik času je třeba věnovat jednotlivým aktivitám, zvážit nejvhodnější tempo vzhledem k potřebám žáků;
- d) zvolit takový organizační rámec, aby bylo v hodině možno se soustředit na interakci s žáky; mít k dispozici všechny potřebné pomůcky, materiály a vybavení, které přispívají k efektivnímu průběhu výuky.

Plánování a příprava na výuku zahrnuje několik základních kroků:

- Výběr výukových cílů, které by měly být v hodině ve výuce naplněny (v souladu s výchovnými a vzdělávacími strategiemi předmětu)
- Výběr typu a charakteru činností, které budou ve výuce použity (metody, pořadí a časové rozvržení činností, výběr pomůcek)
- Příprava všech pomůcek, které učitel hodlá využít (metodické materiály, učebnice, učební pomůcky, didaktická technika, uspořádání učebny aj.)
- Rozhodnutí o způsobu sledování pokroků žáka a hodnocení výsledků učení v průběhu hodiny i po jejím skončení

Čas věnovaný přípravě se liší u jednotlivých učitelů, ale i u téhož učitele v závislosti na charakteru konkrétní vyučovací hodiny. Učitelé se zpravidla cítí ve své učitelské roli jistěji, pokud měli možnost si výuku předem dobře promyslet. Zejména některé hodiny (např. laboratorní práce) by bez důkladné přípravy pomůcek nemělo smysl realizovat. Začínající učitelé musejí nepochybně věnovat přípravě mnohem více času.

Významným aspektem při přípravě na vyučování je skutečnost, že průběh hodiny se v důsledku interakce učitele a žáků může vyvíjet jinak, než učitel původně zamýšlel. Efektivní výuka je závislá na tom, do jaké míry je pedagog schopen sledovat dění ve třídě, pružně přizpůsobovat a rozvíjet učební aktivity v návaznosti na projevy chování žáků.

☞ Učitel v průběhu hodiny zjistí, že připravené pracovní listy jsou pro žáky příliš obtížné. Jak by měl takovou situaci řešit a jak může tuto zkušenost promítnout do přípravy na výuku v budoucnu.

K častým chybám, jichž se učitelé při přípravě na výuku dopouštějí, bývá nepřesné stanovení výukových cílů (ve formě popisu cílového stavu žákovy učení) a zanedbávání návaznosti těchto cílů na předchozí i budoucí práci žáků v hodině. Proto je pro učitele nezbytné zvládnout metodiku správného vymezení výukových cílů (viz kap. 7.1.3.2)

proces

✍ Vysvětlete, jak se může nedodržení návaznosti cílů při přípravě výuky projevit při realizaci vyučování hodiny.

Při výběru učebních činností učitelé musí zvážit, zda zvolené aktivity uspokojí potřeby konkrétní skupiny žáků (do jaké míry odpovídají jejich schopnostem, zájmům, motivaci apod.). K realizaci vymezených cílů proto v jedné třídě uplatní formu práce ve skupinách a pro jinou třídu připraví frontální výuku s pracovními listy.

Zvláštní pozornost při přípravě výuky je třeba věnovat přístrojům a technickým prostředkům výuky, včetně audiovizuální a prezentační techniky. Doporučuje se zkontrolovat funkčnost potřebného vybavení těsně před začátkem hodiny.

✍ Uvedte situace, které mohou zkomplikovat výuku v souvislosti s využíváním technického vybavení.

Učitel připravuje hodinu tak, aby výuka žáky upoutala, udržela pozornost a motivovala k aktivní účasti. Presentovaný zájem o kvalitu výuky ze strany školy a úsilí, které učitel své přípravě na výuku věnuje, mohou vést žáky k přesvědčení, že učitelé na jejich učení záleží, že připravené aktivity jsou důležité a stojí za to se jim věnovat.

Klíčové problémy spojené s plánováním a přípravou na vyučování lze vyjádřit souborem otázek, které mohou být pro začínající učitele vodítkem při didaktické analýze učiva:

- Jsou výukové cíle stanoveny v návaznosti na výchovné a vzdělávací strategie? Jsou cíle správně formulovány? Odpovídají potřebám žáků?
- Jakými prostředky bude těchto cílů dosaženo (vymezen obsah výuky, struktura hodiny, určeny metodické postupy, vyučovací metody, zvoleny učební činnosti)? Podporují zvolené prostředky motivaci a aktivizaci učení žáků?
- Jak bude zajištěna časová a obsahová kontinuita učiva? Kolik času může být věnováno jednotlivým aktivitám?
- Jaké mají žáci o tématu předběžné znalosti, prekoncepty? Jaké učivo bude pro žáky nejobtížnější?
- Jak bude zabezpečen diferencovaný a individuální přístup k žákům?
- Jsou připraveny učební úlohy k procvičování a k upevňování učiva (včetně domácích úloh pro žáky)? Jsou k dispozici všechny informace potřebné k řešení úloh?
- Jaké výkony lze od žáků ve výuce očekávat, jak budou průběžně sledovány výsledky jejich učení? Jakým způsobem bude prováděno hodnocení, jsou připraveny kontrolní otázky, testy apod.?
- Jaká organizační opatření výuka vyžaduje a jaké pracovní podmínky je třeba zabezpečit? Jsou připraveny a zkontrolovány všechny materiály, pomůcky, vybavení, didaktická technika? Budou dodrženy zásady ochrany zdraví a bezpečí žáků?
- Je třeba věnovat pozornost určitým specifickým problémům v dané třídě?

7.1.3.2 Stanovení výukových cílů

Výukový cíl chápeme jako představu o kvalitativních i kvantitativních změnách v učení a rozvoji žáka (ve vědomostech, dovednostech, vlastnostech, hodnotových orientacích, osobnostním a sociálním rozvoji), kterých má být dosaženo ve stanoveném čase v procesu výuky. Jde o předpokládaný, očekávaný výsledek edukace.

Výukové cíle jsou klíčovým faktorem v úsilí o modernizaci výuky a zvyšování její efektivity. Jsou formulovány v pedagogických dokumentech (kap. 7.1.2) a konkretizovány v obsahu výuky.

V odborné literatuře jsou cíle výuky rozpracovány z hlediska:

- institucí, které výuku zajišťují (cíle základních, středních, alternativních škol),
- věcného a obsahového (cíle vzdělávacích oborů),
- časového (dlouhodobé, krátkodobé, cíle vyučovací hodiny)

- subjektů podílejících se na jejich naplňování (učitelé, žáci)

S pojetím cílů výuky v současné pedagogice se můžete blíže seznámit např. v publikacích: OBST, O., KALHOUS, Z. Školní didaktika. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X. s. 273- 292. VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. Pedagogika pro učitele. Praha: Grada, 2007. isbn 978-80-247-1734-0.

Plánování výuky a její úspěšná realizace závisí na schopnosti učitelů erudovaně pracovat s výukovými cíli. Správně vymezené cíle pomáhají učiteli v řízení výuky a současně jsou vodítkem žáků při autoregulaci jejich učení.

Při promýšlení výukových cílů je důležité, aby učitelé brali v úvahu, že žák není pouhým pasivním objektem edukace, ale aktivně do procesu výuky zasahuje. Proto současné pojetí vyučování předpokládá, že by se na stanovování cílů výuky měli spolupodílet oba hlavní aktéři – učitelé i žáci.

Správně stanovené cíle by měly splňovat následující požadavky:

a) Komplexnost výukových cílů

Cíle by měly postihnout změny ve všech stránkách osobnosti žáka. Učitel proto přemýšlí o formulaci cíle v rovině kognitivní, afektivní a psychomotorické. V reálné výuce se tyto cíle podmiňují a vzájemně doplňují.

Cíle kognitivní jsou zaměřené na rozvoj poznávacích procesů, vymezují, co a jak se má žák naučit. Učitel zvažuje, zda stačí pouhá reprodukce, nebo je nutno vysvětlit vztahy či poznatky aplikovat. Žák by měl vědět, jaký výkon a na jaké úrovni se od něj očekává.

Cíle afektivní se zaměřují na utváření postojů, hodnotové orientace. Učitel promýšlí, kdy žák dostane prostor pro vyjádření svých myšlenek, zkušeností, kdy bude vhodné vyvolat polemiku. Může využít i nečekaně vzniklých situací.

Cíle psychomotorické stanovují jaké psychomotorické dovednosti má žák získat.

b) Konzistentnost výukových cílů

Cíle by měly být vnitřně vzájemně provázané, cíle nižší podřízené cílům vyšším. Cíle témat či vyučovacích hodin učitel vymezuje v návaznosti na očekávané výstupy tematických celků. Zároveň průběžně cíle koriguje v závislosti na situaci ve třídě.

c) Jednoznačnost výukových cílů

Formulace cíle nesmí nepřipouštět rozdílný výklad jeho smyslu různými učiteli nebo žáky.

d) Kontrolovatelnost výukových cílů

Cíle je třeba stanovit tak, aby bylo možno posoudit, zda bylo zamýšlených změn dosaženo a na jaké úrovni. Vymezené cíle by měly obsahovat:

- požadovaný výkon žáka vyjádřený pomocí aktivních sloves (viz tabulka);
- podmínky, za kterých má být výkon realizován (např. samostatně provést, za použití tabulky, s využitím učebnice);
- normu výkonu, např. časové omezení, určení počtu chyb, kdy je možno považovat cíl za splněný.

e) Přiměřenost výukových cílů

Cíle mají být náročné, ale splnitelné pro většinu žáků. Je třeba cíle aktualizovat podle reálných možností a potřeb žáků i podle podmínek ve třídě.

Nejčastější chyby ve vymezení výukových cílů:

- ztotožnění cíle s tématem hodiny (např. ochrana přírody);
- záměna cíle (výkonu žáka) s popisem činnosti učitele (např. vysvětlit žákům postup řešení...);
- použití významově nejednoznačná vyjádření (např. žák bude vědět, chápat, věřit...);
- příliš obecné vymezení, není stanovena kvalita nebo jiná kritéria žákova výkonu (např. přeložit

text do angličtiny).

7.1.3.3 Taxonomie cílů

Při zpřesňování cílů v rámci přípravy a realizace výuky využívají učitelé tzv. taxonomii cílů, která usnadňuje formulaci cílů dle výše uvedených požadavků. Nejčastěji je prakticky používána taxonomie v kognitivní oblasti B.S. Blooma (1956), v současné době přepracovaná skupinou vědců pod vedením L.W. Andersona a D.R. Krathwohla. K dispozici pedagogům jsou také taxonomie, které pomáhají zpřesňovat cíle v oblasti afektivní i v oblasti psychomotorické.

Podrobně problematiku taxonomie cílů můžete prostudovat např. v publikacích:

BLOOM, B.S.(Ed.). Taxonomy of Educational Objectives, The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. New York: David McKay, 1956. ISBN 0-679-3029-3. OBST, O. , KALHOUS, Z. Školní didaktika. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X. s. 273- 292.PASCH, M., GARDNER G., T. aj. Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině. Praha: PORTÁL, 2005. 416 s., ISBN 80-7367-054-2

S využitím odborné literatury charakterizujte základní kategorie cílů, s nimiž pracují jednotlivé taxonomie a diskutujte jejich využití v práci učitele .

Boomova taxonomie je modelem šesti hierarchicky uspořádaných kategorií cílů členěných dále do subkategorií. Kategorie jsou řazeny podle stoupající náročnosti psychických operací, které jsou jejich základem. Pro dosažení vyšší cílové kategorie je třeba zvládnout učivo v rámci kategorie nižší.

K vymezení cílů v jednotlivých kategoriích byly vytvořeny soubory aktivních sloves. S využitím slovníku aktivních sloves mohou učitelé stanovit výukové cíle tak, aby odpovídaly výše uvedeným požadavkům.

SLOVNÍK AKTIVNÍCH SLOVES K VYMEZOVÁNÍ VÝUKOVÝCH CÍLŮ

Cílová kategorie (úroveň osvojení)	Typická slovesa používaná k vymezení cílů
1. Zapamatování termíny a fakta, jejich klasifikace a kategorizace	definovat, doplnit, napsat, opakovat, pojmenovat, popsat, přiřadit, reprodukovat, seřadit, vybrat, vysvětlit, určit
2. Pochopení překlad z jednoho jazyka do druhého, převod z jedné formy komunikace do druhé, jednoduchá interpretace, extrapolace (vysvětlení)	dokázat, jinak formulovat, ilustrovat, interpretovat, objasnit, odhadnout, opravit, přeložit, převést, vyjádřit vlastními slovy, vyjádřit jinou formou, vysvětlit, vypočítat, zkontrolovat, změřit
3. Aplikace použití abstrakcí a zobecnění (teorie, zákony, principy, pravidla, metody, techniky, postupy, obecné myšlenky v konkrétních situacích)	aplikovat, demonstrovat, diskutovat, interpretovat údaje, načrtnout, navrhnout, plánovat, použít, prokázat, registrovat, řešit, uvést vztah mezi, uspořádat, vyčíslit, vyzkoušet
4. Analýza rozbor komplexní informace (systému, procesu) na prvky a části, stanovení pořadí prvků, princip jejich organizace, vztahů a interakce mezi prvky	analyzovat, provést rozbor, rozhodnout, rozlišit, rozčlenit, specifikovat
5. Syntéza složení prvků a jejich částí do nového celku (ucelené sdělení, plán nebo řada operací nutných k vytvoření díla nebo jeho projektu, odvození souboru abstraktních vztahů k účelu klasifikace nebo objasnění jevů)	kategorizovat, klasifikovat, kombinovat, modifikovat, napsat sdělení, navrhnout, organizovat, reorganizovat, shrnout, vyvodit obecné závěry
6. Hodnocení posouzení materiálů, podkladů, metod a technik z hlediska účelu podle kritérií, která jsou dána nebo která si žák sám navrhne	argumentovat, obhájit, ocenit, oponovat, podpořit (názory), porovnat, provést kritiku, posoudit, prověřit, srovnat s normou, vybrat, uvést klady a zápory, zdůvodnit, zhodnotit

Revidovaná taxonomie kognitivních cílů pomáhá hledat odpovědi na otázky výběru

základního učiva, volby vhodných edukačních činností a způsoby hodnocení míry dosažení vymezených cílů. Pracuje se dvěma dimenzemi: dimenzí kognitivních procesů (zapamatovat porozumět...) a s dimenzí obsahovou, znalostní.

Seznamte se v odborné literatuře s revidovanou taxonomickou tabulkou a pokuste se shrnout, v čem se od původní verze liší a jaký může mít její využívání přínos pro pedagogickou praxi. Zdroje: ANDERSON, L.W.; KRATHWOHL, D. R. *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman, 2001. ISBN 0-8013-1903-X. BYČKOVSKÝ, P.; KOTÁSEK, J. *Revize Bloomovy taxonomie edukačních cílů*. *Pedagogika*, 2004, roč. LIV, č. 3, s. 227-242. HUDECOVÁ, D. *Nová teorie klasifikování kognitivních cílů ve vzdělávání: Revize Bloomovy taxonomie edukačních cílů*. *Pedagogika*, 2004, 54, č. 3, s. 274 - 283. ISSN 0031-3815. BERAN, V.; VINKLEROVÁ, J. *Využití Bloomovy taxonomie kognitivní domény FZŠ Tábořská, srpen 2005* (na http://www.zstaborska.cz/SVP/8_materialy.htm).

Práce učitele s výukovým cílem v průběhu výuky

Výukové cíle ovlivňují smysluplnost výuky a jejich přijetí žáky má velký motivační význam (jak pro žáky, tak i pro samotného učitele). Při správném řízení výuky učitel s využitím výukových cílů podněcuje žáky k aktivnímu plánování vlastního učení a rozvíjí jejich schopnost sebekontroly a sebehodnocení.

- Při projektování výuky** učitel provádí vzhledem k cílům didaktickou analýzu učiva. Uvažuje o dosažitelnosti cílů, jejich motivační roli. Zvažuje perspektivu cílů ve vztahu k věku a specifickým vzdělávacím potřebám žáků.
- Na počátku výuky** sděluje učitel cíl žákům (pokud jeho utajení není součástí učitelovy výukové strategie), a to motivačním způsobem. Žáci se dovídají, co se naučí, k čemu budou nové znalosti a dovednosti potřebovat, jaké možnosti se jim otevřou, za jakých podmínek budou pracovat, jak budou hodnoceni. Motivační působení cíle závisí na jeho přiměřenosti možnostem žáků, na srozumitelné a jednoznačné formulaci a na tom, do jaké míry bude učební činnost pro žáky zajímavá.
- V průběhu vyučování** učitel společně se žáky sleduje, jak se k cíli přibližují. V případě potřeby přizpůsobuje cíl změněným podmínkám, které se aktuálně vyskytly.
- V závěru výuky** společně se žáky kontroluje, zda bylo cíle dosaženo, hodnotí výkony jednotlivých žáků i celé třídy, vede žáky k sebehodnocení. Znalost výsledků učení má pro žáky motivační význam.

✍ Ve zvoleném ŠVP vyberte v učebních osnovách svého předmětu jedno téma. Zpracujte k němu výukové cíle v oblasti kognitivní, psychomotorické a afektivní. V rámci hospitace v hodině zkušeného učitele pozorujte jeho dovednosti pracovat s výukovými cíli. Zjištěné skutečnosti analyzujte.

7.1.3.4. Organizační formy výuky

Pod pojmem organizační forma výuky je chápáno uspořádání výukového procesu, tj. vytvořené prostředí a způsob organizace činnosti učitele a žáků při vyučování. Propojení organizačních forem s vhodnými metodami je základem pro směřování k naplnění vymezených cílů výuky.

Organizační forma je určena zejména:

- vnějšími podmínkami** – prostředím, kde výuka probíhá (klasická školní třída, specializovaná učebna přírodní prostředí, vycházka, exkurze, domácí prostředí);
- hlediskem „s kým“ a „jak“ učitel pracuje** (počtem žáků, možnostmi individuálního přístupu k žákům, podporou vzájemné spolupráce žáků, charakterem řízení výuky aj.).

Charakteristika využívaných organizačních forem

a) Individuální výuka (tutoring)

proces

Je považována za nejstarší organizační formu výuky používanou již ve starověku. Přizpůsobování vyučování individuálním potřebám jednoho žáka nebo malé skupiny žáků s podobnými schopnostmi a vzdělávacími potřebami může být velmi efektivní. V současnosti je uplatňována individuální výuka jako kontakt jednoho učitele s žákem v umělecké výchově, při sportovním tréninku, distančním vzdělávání či doučování.

Individuálně přistupovat ke všem žákům ve třídě není v silách učitele. Ukazuje se však, že **vrstevnické vyučování** (pokročilejší žák vyučuje méně zdatného žáka) má velice podobné výsledky jako když vyučuje učitel. Vrstevnické doučování přináší významné efekty nejen doučovaným, ale žákům, kteří doučují. Největší přínos pro ně mají získané dovednosti řídit učení druhého, uvědomovat si hodnotu času a také osvojené sociální a manažerské dovednosti.

b) Hromadná a frontální výuka

Hromadné vyučování předpokládá vytvoření skupiny žáků přibližně stejné věkové a mentální úrovně (v praxi zpravidla školní třídu). Žáci během výuky plní vždy ve stejném čase shodné učební úlohy, postupují jednotně stejným způsobem. Učitel řídí učební činnost všech žáků najednou (frontální výuka).

✍ Hromadnou výuku charakterizuje třídně hodinový a předmětový systém využívající frontální způsob vyučování. Charakterizujte organizační formu výuky v malotřídních školách.

Hromadné vyučování má své výhody. Klade důraz na systematické rozčlenění učiva, na prezentaci nového učiva, na poskytování zpětné vazby a na samostatnou práci žáků. Pokud je prováděno dobře, přináší konzistentní a zřetelné výsledky.

Frontální vyučování přináší také problémy. Může být například příliš náročné pro pomalejší a příliš snadné pro rychleji uvažující žáky ve třídě. Žáci jsou při něm často odsouzeni k pasivnímu přijímání informací. Učitelé proto doplňují frontální výuku dalšími formami, které přispívají k individualizaci vzdělávání (vyhodnocují samostatnou práci žáků, prokládají výuku prací žáků ve skupinách aj.).

✍ Porovnejte individuální a hromadnou výuku z hlediska její efektivity a možností realizace v současné škole.

c) Individualizovaná výuka

Požadavky na individualizované učení vycházejí se snahy respektovat individuální rozdíly mezi žáky (a to i rozdíly ve vzdělávacích potřebách žáků téhož věku). Důvodem jejího prosazování je požadavek žákovy aktivity ve výuce, neboť nejcennější a nejtrvalejší jsou znalosti a dovednosti, které žák získává vlastním úsilím a vlastní prací.

✍ Jedním z prvních ucelených systémů, který akceptoval individualizaci výuky je tzv. daltonský plán. Jaký je jeho odraz v současné pedagogické praxi?

d) Projektová výuka

Žáci za pomoci vyučujícího řeší určitý problém komplexního charakteru (projekt), který vychází z praktických potřeb nebo je s praxí úzce spojen. Projektový úkol musí být pro žáky zajímavý a významný, aby se s ním identifikovali a přijali ho za svůj. Jedním z hlavních znaků projektové výuky je integrace obsahu z více vzdělávacích oborů. Projektová výuka přispívá k individualizaci výuky, zároveň žáky učí spolupracovat a řešit problémy. Její využívání omezuje značná časová náročnost na přípravu i realizaci.

e) Skupinová a kooperativní výuka

Přizpůsobit výuku individuálním potřebám a zájmům žáků se daří organizováním **skupinové výuky**. Při ní je třída rozdělena na menší skupiny žáků podle různých hledisek (druhu činnosti,

obtížnosti činnosti, zájmu žáků, dovednosti spolupracovat apod.) Práce ve skupině zlepšuje průběh učení, poskytuje prostor pro rozvíjení aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků.

Stále častěji využívanou formou výuky je **kooperativní učení**. Činností v malé skupině se žáci učí spolupracovat v týmu, sdělovat i přijímat kritiku, plánovat, monitorovat a hodnotit individuální a společné činnosti. Podmínkou úspěchu je dokonalá příprava. Především učitel musí žáky naučit základním kooperativním dovednostem.

f) Týmová výuka

Podstatou týmového vyučování je spolupráce více učitelů v rámci flexibilních žakovských skupin.

*✍ Vlivy reformní pedagogiky vyústily do pedagogické koncepce, která je souhrnně označována jako **otevřené vyučování**. S využitím informačních zdrojů charakterizujte otevřené vyučování a zvažte možnosti jeho uplatnění v českých školách.*

7.1.3.5 Didaktické zásady

Didaktické zásady (principy) jsou obecné požadavky, které se týkají všech stránek výuky: učitelovy vyučovací činnosti a poznávací činnosti žáků, forem a metod výuky, materiálních didaktických prostředků. Vycházejí z objektivních zákonitostí výuky, ovšem záleží na učiteli, zda je dokáže v plné míře uplatnit.

Přehled významných didaktických principů:

- **Snaha o komplexní rozvoj osobnosti žáka.** Učitel při didaktické analýze učiva zvažuje, jaké možnosti mu učivo poskytuje pro rozvoj kompetencí žáka v oblasti poznatkové, psychomotorické i afektivní.
- **Individuální přístup k žákům.** Učitel poznává individuální zvláštnosti žáků, řídí jejich učení tak, aby žáci měli možnost pocítit radost z úspěchu v učení.
- **Spojení teorie s praxí.** Žáci do školy přicházejí s určitými praktickými zkušenostmi (prekoncepty), které by měl učitel poznávat, správné představy upevňovat, rozvíjet, nesprávné korigovat. Spolupráce školy s komunitou je samozřejmostí.
- **Podněcovat aktivitu žáků** především vhodnou volbou forem, metod a prostředků výuky.
- **Názornost v návaznosti na schopnosti žáků.** Zanedbání názoru vede k verbálním, formálním znalostem žáků, jeho přecenění může brzdit rozvoj abstraktního myšlení.
- **Soustavné a přiměřené působení na žáky** zajišťuje uspořádání učiva podle didaktického systému, přijatelná posloupnost, logické rozvíjení učiva, pravidelnost při domácí přípravě.

✍ Mají uvedené zásady obecnou platnost v každém systému výuky nebo je jejich platnost v určitých případech omezena? Zdůvodněte. Jaké problémy mohou nastat při neuváženém prosazování jednotlivých zásad. Diskutujte vztah didaktických zásad k volbě organizačních forem a metod výuky.

7.1.3.6 Volba výukových metod

Interakce učitele a žáka je ve výuce realizována prostřednictvím rozmanitých metod. Výukovou metodu lze charakterizovat jako koordinovaný systém vyučovacích činností učitele a učebních aktivit žáků, který je cestou k dosažení výukových cílů. V procesu výuky se jednotlivé metody prolínají, navazují na sebe, doplňují se.

Ke **klasifikaci výukových metod** lze přistoupit z různých hledisek, např.

- podle fází vyučovacího procesu – motivační, expoziční, fixační, diagnostické
- podle hlavního zdroje žakova poznání a typu zprostředkovaných poznatků – slovní, názorné, praktické
- podle způsobu interakce mezi učitelem a žáky – frontální, skupinové, individuální
- podle míry aktivity a samostatné práce žáků – sdělovací, badatelské aj.

Lze předpokládat, že výuková metoda bude účinná, pokud:

proces

- je informativně nosná (předává plnohodnotné informace a dovednosti obsahově nezkrácené)
- je formativně účinná (rozdívá poznávací procesy)
- je racionálně a emotivně působivá (aktivuje žáka k prožitku učení a poznávání)
- respektuje systém vědy a vývoj poznání
- rozvíjí morální, sociální, pracovní a estetický profil žáka
- je přirozená ve svém průběhu i důsledcích
- je použitelná v praxi, ve skutečném životě, přibližuje školu životu
- odpovídá potřebám žáků a vyhovuje učitelovu pojetí výuky.

Výběr výukových metod

Problematika optimálního výběru metod má pro efektivitu výuky klíčový význam. Co ovlivňuje volbu výukových metod?

- a) Typ a stupeň školy
- b) Zákonitosti výukového procesu a z nich plynoucí didaktické zásady
- c) Vymezené cíle a úkoly výuky
- d) Obsah a metody daného oboru transformovaného do vyučovacího předmětu
- e) Organizační formy (uspořádání vnějších podmínek vyučování, počet žáků, čas, prostředí)
- f) Učební možnosti žáků a jejich osobnostní předpoklady
- g) Psycho-sociální charakteristika žáků i třídy jako celku (klíma třídy, gender aj.)
- h) Vnější podmínky výuky, např. geografické prostředí, společenské prostředí, hluchost okolí, technická vybavenost školy atd.
- i) Osobnost učitele, jeho odborná a metodická vybavenost, zkušenosti

Je ověřeno, že čím aktivněji je žák zapojen do výuky, tím získává více znalostí a dovedností. Při výběru výukových metod učitelé také model tzv. **pyramidy učení vztahující se k výukovým metodám**:

Procento zapamatování u jednotlivých výukových metod dle S. Shapiro:	
přednášky	5%
čtení	10%
audiovizuální metody	20%
demonstrace	30%
diskuse ve skupinách	50%
praktické cvičení	70%
vyučování ostatních	90%

✍ Porovnejte efektivitu výše uvedených metod výuky, pokud by byly uplatněny ve výuce několika různých předmětů (například oborů vašeho studia). Jaké další faktory ovlivňují kvalitativní efekt výuky?

✍ Z hlediska současných aktuálních potřeb praxe je využívána klasifikace, která vychází z charakteru poznávacích činností žáka v návaznosti na způsob, kterým učitel výuku organizuje. Rozlišuje metodu informačně-receptivní, reproduktivní, problémového výkladu, heuristickou a výzkumnou. Popište činnost učitele a činnost žáků při realizaci jednotlivých metod výuky.

 Popis této klasifikace můžete prostudovat v publikaci: KALHOUS, Z., OBST, O. aj. Školní didaktika. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X.

 *Prostudujte problematiku výukových metod analyzovanou např. v publikacích: MAŇÁK, J.; ŠVEC, V. **Výukové metody**. Brno : Paido, 2003. ISBN 80-7315-039-5. ŠIMONÍK, O. Úvod do školní didaktiky. Brno: MSD, 2003. ISBN 80-86633-04-7.*

Následující tabulka předkládá jednu z možností třídění výukových metod. Stručně

charakterizujte jednotlivé metody a skupiny metod a uveďte příklady jejich použití v pedagogické praxi.

Klasifikace výukových metod (Maňák, Švec 2003):

1. Klasické výukové metody

- Metody slovní (vyprávění, vysvětlování, výklad, přednáška, práce s textem, rozhovor)
- Metody názorně-demonstrační (předvádění a pozorování, práce s obrazem, instruktáž)

Metody dovednostně-praktické, napodobování, manipulování, laborování a experimentální, vytváření dovedností, produkční dovednosti

2. Aktivizující metody

- Metody diskusní
- Metody problémové
- Metody situační
- Metody inscenační

Didaktické hry

3. Komplexní výukové metody

- Frontální výuka
- Skupinová a kooperativní výuka
- Partnerská výuka
- Individuální a individualizovaná výuka, samostatná práce žáků
- Kritické myšlení
- Brainstorming
- Projektová výuka
- Výuka dramatem
- Otevřené učení
- Učení o životních situacích
- Televizní výuka
- Výuka podporovaná počítačem
- Sugestopedie a superlearning

Hypnopedie

7.1.3.7 Rozhodnutí o způsobu sledování a hodnocení postupu práce žáků

Klíčovou etapou přípravy na výuku je rozhodnutí o způsobu sledování efektivity procesu a hodnocení výsledků výuky. Problematice pedagogického hodnocení a evaluace je věnována samostatná kapitola v části 8.

Doporučená literatura

- BELZ, H., SIEGRIST, M. *Klíčové kompetence*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-479-6.
- KALHOUS, Z., OBST, O. aj.. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X.
- KASÍKOVÁ, H. *Kooperativní učení, kooperativní škola*. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-167-3.
- KYRIACOU, CH. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha : Portál, 1996. ISBN 978-80-7367-434-2.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-170-3.
- MAŇÁK, J., JANÍK, T. (ed.) *Problémy kurikula základní školy*. Brno : MU, Centrum pedagogického výzkumu PdF, 2006. ISBN 80-210-4125-0.
- MAŇÁK, J.; ŠVEC, V. *Výukové metody*. Brno : Paido, 2003. ISBN 80-7315-039-5.
- SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. Praha : 43. Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1821-1.
- SOLFRONK, J. *Organizační formy vyučování*. Praha : UK, 1991. ISBN 80-7066-334-0.
- ŠIMONÍK, O. *Úvod do školní didaktiky*. Brno : MSD, 2003. ISBN 80-86633-04-7.
- ŠVEC, V. A KOL. *Praktikum didaktických dovedností*. Brno : MU, 1996. ISBN 80-210-1365-6.
- VALIŠOVÁ, H.; KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0.

WALTEROVÁ, E. *Kurikulum proměny a trendy v mezinárodní perspektivě*. Brno : MU, 1994. ISBN 80-210-0846-6.

WWW-stránky

<http://www.msmt.cz> Školský zákon 561/2004 Sb. (ze dne 24. 9. 2004).

<http://www.rvp.cz> Metodický portál RVP

7.2 REALIZACE VYUČOVÁNÍ

Eva Marádová

Klíčová slova: vedení žáků v průběhu výuky, pedagogická komunikace, požadavky na vystupování učitele, otázky ve výuce, aktivní učení, řízení pohybu žáků a hladiny hluku

⇒ **Po prostudování kapitoly budete schopni:**

- charakterizovat znaky dobře vedené výuky;
- uvést požadavky na vystupování učitele ve výuce;
- porovnat vhodnost využívání různých prostředků pedagogické komunikace;
- popsat postupy při aktivním zapojování žáků do výuky;
- zdůvodnit požadavky na otázky kladené ve výuce.

7.2.1 VEDENÍ ŽÁKŮ V PRŮBĚHU VÝUKY

Při realizaci výuky učitelé navozují takové učební aktivity, o nichž předpokládají, že žáci jejich prostřednictvím získají požadované vědomosti a dovednosti. Učitel vychází přitom z přípravy, v jejímž rámci měl možnost promyslet, k jakým cílům bude výuku směřovat a jaké prostředky využije. Pedagogická teorie i praxe nabízí mnoho ověřených strategií, které mohou učitelé ve výuce s úspěchem využívat.

Vedení žáků ve výuce je složitý proces založený na citlivé interakci mezi učitelem a žáky. Jeho základem je pedagogická komunikace. Předpokládá vzájemnou spolupráci, vzájemné ovlivňování, napodobování, přenášení nálad, názorů, postojů, zapojení motivačních faktorů. Ve výuce tedy nejde jen o pasivní „přenesení“ přípravy do reality. Zásadní vliv na úspěšnost má způsob, jakým jsou učitelem připravené náměty činností žákům prezentovány a do jaké míry se žáci aktivně do procesu výuky zapojují.

a) Zahájení výuky

Výuka by měla začínat přesně (ať už ve škole zvoní, hraje hudba nebo je sledování času úkolem vyučujících). Tím, že učitel přichází do výuky včas, dává najevo, že sám má zájem, aby se žáci co nejvíce naučili. Pokud se zdrží, měl by se omluvit. Totéž pak oprávněně může požadovat od žáků.

Tradičně v našich školách při příchodu učitele do třídy se žáci postaví na svoje místo, učitel provede orientační zjištění jejich připravenosti na výuku, pozdraví se s nimi a zahájí hodinu. První činností učitele bývá kontrola přítomnosti žáků a zápis do třídní knihy.

? Otázky ke studiu

1. Jaký význam má oddělování výuky od přestávek a dodržování tohoto časového rozvrhu učitelem?
2. Jak zahájí hodinu učitel, za kterým žáci přicházejí na výuku do odborné pracovny?
3. Proč musí učitel důsledně kontrolovat přítomnost žáků ve třídě v každé vyučovací hodině?

b) Motivační vstup

První učitelova slova žáci zpravidla očekávají se zájmem, žáci chtějí vědět, co je ve výuce čeká. Proto se učitelé snaží důkladně připravit, aby svým vstupem vytvořili u žáků pozitivní očekávání

něčeho zajímavého a užitečného.

 Učitel v úvodu hodiny napsal na tabuli: „Tématem hodiny je...“ Diskutujte motivační efekt tohoto postupu.

Jak již bylo zdůrazněno v předcházející kapitole, důležitá je systematická práce s výukovými cíli. V této souvislosti se proto doporučuje sdělit žákům na začátku výuky: čím se budou zabývat napřed, čím později a co mohou od této hodiny očekávat. Měli by tak získat jasnou představu o stavu, kterého mají za pomoci učitele dosáhnout. Práce s výukovými cíli vyžaduje jistou pohotovost a pružnost učitelova rozhodování. V přípravě na výuku si sice promyslel konkretizaci cílů učivem v určité posloupnosti, ale teprve při realizaci ve výuce může zjistit, že žákům chybějí předpoklady k realizaci zamýšlených činností (neznají fakta, neporozuměli učivu z minulé hodiny apod.). V tomto případě musí učitel aktuálně rozhodnout, jak cíle přeformulovat, změnit jejich pořadí, či použít jiné prostředky výuky.

Ani při nejpečlivěji vypracované přípravě nemůže mít učitel jistotu o skutečném průběhu výuky.

 Popište, jaké faktory mohou způsobit, že výuka má jiný průběh, než učitel předpokládal.

K běžným situacím patří, že žáci kladou otázky či vyslovují své názory. Tyto tendence jsou žádoucí a učitel by je měl podporovat. Zkušený učitel dokáže neplánovanou aktivitu žáků v pozitivním smyslu využít.

c) Průběh výuky

Plynulý průběh činností ve výuce svědčí o promyšlenosti učitelovy přípravy. Přiměřenými organizačními opatřeními učitel (jako dobrý manager) zabezpečí, aby žáci ve výuce pracovali bez zbytečného vyrušování. **Třídní management** (proces vytváření podmínek příznivých pro zapojení žáků do učebních aktivit) zahrnuje uspořádání učebního prostoru, udržení situací učení, sledování projevů žáků i vypořádání se s případným nežádoucím chováním.

 Seznamte se s komponentami a možnostmi využití třídního managementu např. v publikacích: CANGELOSI, J.S. *Strategie školní třídy*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-014-6. VALIŠOVÁ, H.; KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0.

Plynulý průběh výuky se komplikuje, pokud učitel:

- několikrát stejným způsobem opakuje pokyny (žáci je stále nemohou pochopit);
- zadá samostatnou práci a potom v jejím průběhu objasňuje instrukce nebo podává doplňující informace;
- přeruší činnost všech žáků, když zjistí, že některý z nich nepochopil zadání;
- zahájí činnost a poté, co si uvědomí, že bylo třeba postupovat jinak (příp. nemá k dispozici určité materiály), činnost bez vysvětlení ukončí;
- napomíná hlasitě žáka v situaci, kdy ostatní žáci se snaží tiše samostatně pracovat.

Vyučovací hodina má mít jisté tempo a spád. Správné časové rozvržení hodiny předpokládá určité pedagogické zkušenosti. Učitel by měl být schopen citlivě reagovat na průběh výuky a podle něho rozhodovat, kdy dá žákům pokyn ke změně činnosti. Významným aspektem přechodu mezi činnostmi jsou individuální nároky žáků na čas potřebný k vyřešení zadaných úkolů.

1. Žáci ve skupinách pracují na úkolu, jehož řešení mají prezentovat a ve třídě diskutovat. Vysvětlíte vliv vhodného časového rozvržení samostatné práce, prezentace a diskuze na efektivitu výuky.
2. Samostatnou práci ukončilo pět žáků, kteří chtějí výsledky prezentovat. Ostatní stále pracují. Jak byste tuto situaci řešili?

d) Ukončení výuky

proces

Je žádoucí, aby učitel na závěr hodiny pochválil žáky za vykonanou práci a shrnul výsledky, jichž bylo dosaženo. Hodina by měla skončit přesně. Pokud chvilka času zbývá, učitel ji využije k rekapitulaci učiva. Pozdní ukončení svědčí o nezvládnutém time-managementu. Činnosti realizované v závěru hodiny vyžadují svůj čas: zpětná vazba, zadání domácího úkolu, úklid pomůcek. Také případný odchod žáků z učebny by měl probíhat organizovaně.

7.2.2 PEDAGOGICKÁ KOMUNIKACE

Základní předpokladem úspěšné realizace výuky je určitá úroveň pedagogické komunikace, tj. vzájemné výměny informací, která probíhá mezi všemi účastníky výchovně vzdělávacího procesu. **Pedagogická komunikace není jen výměnou informací, předáváním sociálních zkušeností či organizačních pokynů, ale zprostředkovává také emocionální stavy, mezilidské vztahy a postoje.**

Způsob, jakým učitelé s žáky komunikují a jednají, se významně podílí na atmosféře výuky i na celkovém klimatu školy. Kultivované vyjadřování, citlivé a taktní jednání a vystupování učitelů pozitivně ovlivňuje následné reakce žáků.

Pedagogickou interakci a komunikaci by měl v každé situaci charakterizovat: klid, takt, citlivý přístup, pohoda, vzájemná důvěra, orientace na pozitivní jevy a stránky osobnosti, tolerance, snaha o porozumění ostatním, trpělivost, objektivita.

Podle míry připravenosti komunikace můžeme rozlišit **pedagogickou komunikaci:**

- **detajně připravenou**, kterou má učitel promyšlenou a připravenou předem (má podobu „naprogramované komunikace“),
- **rámčově připravenou** (učitel na základě svých zkušeností s opakujícími se pedagogickými situacemi dokáže odhadnout, jak bude komunikace probíhat, umí odhadnout pravděpodobný vývoj událostí,
- **nepřipravenou**, která se odehrává v jedinečných a neopakovatelných pedagogických situacích, Tyto situace učitel může stěží předvídat, ale musí je bezprostředně řešit. Často jde o situace emocionálně vypjaté, kdy je nutné vcítit se do stavu ostatních účastníků, odhadnout „vývoj“ událostí, možné důsledky a pohotově a správně zareagovat.

V rámci výuky může probíhat **pedagogická komunikace**

- **přímá** – hovoří učitel s žákem, „face to face“ (tváří v tvář),
- **nepřímá** – informace je přenášena a zprostředkována učebnicí, jiným tištěným materiálem, televizí, počítačem, didaktickou technikou,
- **jednostranná a dvoustranná** – monolog nebo dialog,
- **se zpětnou vazbou** – učitel má možnost přijímat reakce žáka, žák vnímá reakce učitele,
- **hromadná** – dána počtem účastníků.

Při realizaci výuky učitel využívá různých prostředků pedagogické komunikace, které se ve výuce vzájemně prolínají. **Jde o komunikaci:**

- a) **verbální** (komunikace slovem mluveným či psaným),
- b) **nonverbální** (mimoslovní),
- c) **jednáním, činem.**

Prostudujte problematiku sociální interakce a komunikace v odborné literatuře. Zaměřte se na ty prostředky komunikace, které jsou typické pro pedagogickou praxi. Zdroje informací: KŘIVOHLAVÝ, J. Jak si navzájem lépe porozumíme. Praha : Svoboda, 1988. VYBÍRAL, Z. Psychologie lidské komunikace. Praha : Portál, 2000. 263 s. ISBN 80-7178-291-2. PEASE, A. Řeč těla. Praha : Portál, 2001. 137 s. ISBN 80-7178-582-2. MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J.: Komunikace ve škole, MU Brno 1995, ISBN 80-210-1070-3 NELEŠOVSKÁ, A. Pedagogická komunikace v teorii a praxi. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0738-1.

✍ Pedagogická komunikace by neměla být jednostranná. Zdůvodněte toto doporučení.

Pro začínající učitele je důležité, aby se snažili zúročit své silné stránky, potlačit případné nedostatky a vytvářeli si tak svůj vlastní osobitý způsob výuky.

Základní požadavky na učitelův projev:

- obsahová (věcná) správnost slovního projevu,
- vzájemná vyváženost obsahu a formy sdělení,
- přiměřená hlasitost řeči (závisí na počtu žáků, prostorovém rozmístění, akustických podmínkách, závažnosti sdělení, na atmosféře, kterou chce učitel navodit),
- vhodná dynamika řeči a intonace (práce s hlasem – síla hlasu, nemonotónní mluva),
- přiměřená rychlost řeči (dle věku žáků a náročnosti sdělení),
- správné frázování (členění proudu slov do celků, pauzy),
- emocionalita řeči,
- vhodná a vyvážená neverbální komunikace (pohledy, mimika, gesta, pohyby),
- spisovná mluva a adekvátní slovník.

Nejčastější komunikační chyby při realizaci výuky u začínajících učitelů:

- hovoří příliš tiše nebo i příliš rychle,
- neudrží zrakový kontakt se žáky,
- reprodukuje z paměti naučený text nebo naopak hledá těžko slova, improvizuje a ztrácí souvislosti,
- zaujímá strnulý postoj, drží se stolu, svírá učebnici, papíry,
- projevuje nervozitu neustálým pohybem rukou, přešlapuje, dělá zbytečná gesta, nekontroluje mimiku,
- nepoužívá spisovné výrazy,
- často opakuje určitá slova, slovní spojení,
- není schopen zachytit projev žáků, nereaguje na ně.

✍ Popište prostředky nonverbální komunikace nejčastěji používané učitelem v interakci se žáky. Uvedte příklad pedagogické situace, kdy verbální a nonverbální sdělení nejsou v souladu, a diskutujte o možných důsledcích.

Dobry učitel vytváří pro komunikaci vhodné podmínky, **umí naslouchat svým žákům**. Je schopen „zvládnout“ hlasem, zrakem a sluchem prostor, v němž výuka probíhá. Dokáže citlivě (verbálně i nonverbálně) reagovat v aktuálních pedagogických situacích.

7.2.3 PODPORA AKTIVNÍHO ZAPOJENÍ ŽÁKŮ DO VÝUKY

V průběhu výuky učitel sleduje, s jakým zájmem se žáci do jednotlivých aktivit zapojují, zda pracují s předpokládanou mírou samostatnosti. Podpora aktivního zapojení žáků do výuky nesmí však být samoučelná, ale umožňovat osvojování plánovaných dovedností. Tomu pomáhá pečlivé sledování každého i malého pokroku u jednotlivých žáků.

Pokud se pozornost žáků během výuky snižuje, může to například znamenat, že se určitou činností zabývají už příliš dlouho, že celkové tempo je příliš pomalé (žáci se nudí) nebo příliš rychlé (žákům unikají souvislosti). Pro **udržení správného tempa** výuky je často nutné, aby učitel zvládl současně několik činností, dokázal poskytnout individuální podporu jednotlivcům a zároveň pracovat dál s celou třídou. O dění ve třídě je třeba mít stálý „přehled“. Zkušený učitelé dokáží např. zachytit signály a náznaky toho, že se v zadní lavici děje něco nežádoucího.

Aktivitu žáků ve výuce lze podpořit také pravidelným informováním o tom, kolik času bude věnováno jednotlivým činnostem. **Stanovení časového limitu** pomalejší žáky nutí k rychlejšímu tempu práce.

K podpoře a povzbuzení je třeba poskytovat žákům **konstruktivní zpětnou vazbu**. Ta žákům poslouží k identifikaci případných problémů i při hodnocení úspěšnosti vlastní práce. Pečlivé sledování postupu práce žáků a poskytování zpětné vazby umožňuje učiteli zvážit, jak

proces

by měla výuka pokračovat a plán hodiny v případě problémů korigovat podle okamžitých potřeb.

Aktivitu a pozornost žáků učitel neztratí ani **použitím metody výkladu**, pokud:

- se vyjadřuje výstižně, plynule, uvádí jasné definice nových pojmů, používá přesné jazykové formulace;
- projevuje a dokládá zájem o prezentovanou problematiku;
- používá v souladu prostředky verbální i nonverbální komunikace (hlas, gesta), parafrázuje;
- používá příklady z praxe;
- výuka probíhá v logické návaznosti, učitel při výkladu používá spojovací slova a fráze;
- dává žákům příležitost klást otázky a hodnotit.

Kladení otázek

K základním stavebním prvkům verbální komunikace patří otázka. Otázky kladené ve výuce představují impulsy k činnosti, k přemýšlení, jsou podnětem k aktivizaci poznávacích, citových a volních procesů.

Otázky plní v pedagogické komunikaci **funkci**:

- a) **organizační** – otázky mají většinou věcný, citově neutrální charakter, tyto otázky klade většinou učitel, ale mohou je vznášet i žáci,
- b) **edukační** – rozlišují se otázky podle průběhu pedagogického procesu a podle užívaných vyučovacích metod, např. motivační, expoziční, fixační, diagnostické a klasifikační.

Význam kladení otázek lze shrnout:

- povzbuzují žáky k přemýšlení a k usnadnění pochopení postupů, jevů, hodnot;
- ověřují, jak žáci učivu porozuměli;
- nasměrují pozornost žáků k zadanému úkolu;
- pomáhají zopakovat a upevnit učivo;
- jsou prostředkem řízení třídy (žáci se zklidní, udrží pozornost);
- žáci ve třídě se učí také z odpovědí svých spolužáků;
- jsou povzbuzením, vtahují i méně aktivní žáky do diskuze;
- umožňují žákům vyjádřit své pocity, názory, postoje.

Vliv kladení otázek na aktivizaci žáků se odvíjí od způsobu jejich uplatňování ve výuce. **Kdy a jak se ptát?** Je třeba:

- formulovat otázky srozumitelně, logicky správně, s ohledem na schopnosti žáků,
- zapojit otázkami do aktivní činnosti celou třídu,
- pomáhat žákům hledat správné odpovědi,
- využívat odpovědi žáků (i nesprávných) pozitivním způsobem,
- správně načasovat otázky a pauzy mezi nimi,
- postupně zvyšovat náročnost kladených otázek,
- efektivně využívat písemné otázky,
- vytvořit pro žáky bezpečné prostředí, nezesměšňovat odpovědi,
- napřed klást otázku, potom vyvolat žáka,
- při potížích formulovat otázku jinak,
- dát najevo zájem o žakovu odpověď – dívat se do očí,
- zajistit, aby ostatní žáci naslouchali.

? Učitel může v komunikaci s žákem uplatnit otázky otevřené, uzavřené, osobní, řečnické. Uvedte v kontextu prostředí školy konkrétní příklady těchto typů otázek a specifikujte okolnosti, za kterých by bylo vhodné je použít.

Diskuze

Kladení otázek není pouze doménou učitele. Prostor pro aktivní zapojení do výuky žákům poskytuje diskuze. Žáci mají možnost klást otázky a reagovat na výroky svých spolužáků. Pro diskuzi je třeba vytvořit vhodné prostorové uspořádání učebny. Žáky rozmístit tak, aby na sebe viděli a mohli se řídit základními pravidly komunikace.

Aktivní učení žákům poskytuje prostor pro **samostatnou činnost**, pro rozhodování o organizaci této činnosti, o způsobu řešení úlohy.

- Je intelektuálně podnětné, udržuje motivaci a zájem žáků o dané učební činnosti, efektivně napomáhá rozvoji důležitých dovedností (organizačních, komunikativních a interakčních).
- Žákům se líbí, poskytuje podmínky pro osobní rozvoj.
- Žáci se učí strategii učení – sledují výkony svých vrstevníků, dělí se o zkušenosti se spolužáky, diskutují o postupech a strategiích řešení.
- Umožňuje sledovat pokrok žáků, zjišťovat stupeň porozumění, povzbuzovat žáky k vyššímu výkonu.

Řízení pohybu žáků a hladiny hluku

K důležitým aspektům dovednosti učitele efektivně řídit výuku patří kontrola pohybu žáků po učebně a snaha o zachování dostatečného klidu. Problém spočívá v tom, že neexistují žádné pevně stanovené normy přijatelnosti (co je pro jednoho učitele v určitém kontextu vyhovující, může jiný učitel považovat za neúnosné). Problémy s hlukem a pohybem žáků mohou vyvstat také v souvislosti s aktivním zapojením žáků do řešení úkolů.

K pohybu žáků dochází zpravidla v následujících situacích:

- a) při rozdávání a uklidu pomůcek, sešitů aj. na začátku nebo v průběhu hodiny,
- b) při hromadném přesunu žáků (nutno dodržovat určitá pravidla vzhledem k ochraně zdraví a bezpečí žáků),
opuštění lavice v souvislosti s volným pohybem po třídě při plnění zadaného úkolu.

Hluk ve třídě

Každý učitel má vlastní normu přijatelné hladiny hluku. V každém případě by měl důsledně od žáků vyžadovat, aby tuto normu respektovali. Do výuky zařazuje takové aktivity, jejichž hlučnost nepůsobí rušivě. Současně je však třeba si uvědomit, že například kooperativní činnost žáků ve skupinách předpokládá vzájemnou komunikaci, a tudíž se zvýšené hladině hluku v učebně nevyhneme.

I když je řízení pohybu žáků po třídě a sledování hladiny hluku důležité, neměly by tyto nároky zásadně ovlivňovat (omezovat) učitele při výběru učebních aktivit. Není se čeho bát, pokud jsou učební činnosti dobře řízeny a plní svůj účel. Je na učiteli udržet přirozenou rovnováhu mezi použitými technikami řízení výuky a očekávanými učebními výsledky.

☞ Začínající učitelé mívají často problémy s tím, jak vést záznamy do sešitů žáků a se zápisy na tabuli. Zamyslete se a diskutujte:

- Jak provést zápis na tabuli a neotáčet se k žákům zády?
- Je výhodnější psát záznam na tabuli před žáky (při vysvětlování učiva) nebo ho připravit na tabuli předem?
- Jaké výhody a nevýhody má promítnutí osnovy záznamu zpětným projektorem?

V souvislosti s pedagogickou komunikací se při realizaci výuky věnuje pozornost i problematice „školního“ humoru. **Uplatňování humoru ve škole** není jednoduchou a jednoznačnou záležitostí. Především si učitelé musí uvědomit rozdíl mezi pozitivním působením humoru a jízlivostí, sarkasmem či ironií (které jsou fakticky projevem agrese). Je žádoucí navodit příznivou atmosféru k žákovi učením milým úsměvem a dobrou náladou. Ukazuje se, že humor nepůsobí na učební výsledky přímo. Patrně zlepšuje atmosféru, podněcuje zájem žáků. Učitel, který má smysl pro humor, však ví, že je velmi nebezpečné bavit třídu na úkor některých žáků či kolegů.

proces

Obsáhlou informaci o školním humoru naleznete v publikaci: MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. *Komunikace ve škole*, Brno: MU, 1995. ISBN 80-210-1070-3

7.2.4 V ČEM SPOČÍVÁ EFEKTIVNÍ REALIZACE PŘIPRAVENÉ VÝUKY?

Výuka úspěšných učitelů začíná a končí ve stanoveném čase. Hodiny mají rytmus, začátky a konce činností jsou zřetelné, otázky a pokyny žákům podány srozumitelně. Učitelé mají po celou dobu přehled o dění ve třídě, i když se věnují jednotlivým žákům nebo malé skupině. Zbytek třídy pracuje, neztrácí čas. Zadání pro individuální práci má učitel pečlivě připravené. Žáci se učí řídit své vlastní učení, jsou vedeni k odpovědnému dokončení úkolů. Učitel se pohybuje po třídě, kontroluje práci žáků a udržuje tak jejich pozornost.

Doporučená literatura

- CANGELOSI, J.S. *Strategie školní třídy*. Praha : Portál, 1994. ISBN 80-7178-014-6.
- KALHOUS, Z., OBST, O. aj. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X.
- KARNSOVÁ, M. *Jak budovat dobrý vztah mezi učitelem a žákem*. Praha : Portál, 1995. ISBN 80-7178-032-4.
- KASÍKOVÁ, H. *Kooperativní učení, kooperativní škola*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-167-3.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak si navzájem lépe porozumíme*. Praha : Svoboda, 1988.
- KYRIACOU, CH. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha : Portál, 1996. ISBN 978-80-7367-434-2.
- MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. *Komunikace ve škole*, Brno : MU, 1995. ISBN 80-210-1070-3
- NELEŠOVSKÁ, A. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Praha : Grada, 2005. ISBN 80-247-0738-1.
- PEASE, A. *Řeč těla*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-582-2.
- SVATOŠ, T. *Kapitoly ze sociální a pedagogické komunikace*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2002. ISBN 80-7041-604-1
- ŠIMONÍK, O. *Úvod do školní didaktiky*. Brno : MSD, 2003. ISBN 80-86633-04-7.
- ŠVEC, V. A KOL. *Praktikum didaktických dovedností*. Brno : MU, 1996. ISBN 80-210-1365-6.
- VALIŠOVÁ, H.; KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0.
- VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-291-2.

7.3 MATERIÁLNÍ DIDAKTICKÉ PROSTŘEDKY VÝUKY

Eva Marádová

Klíčová slova: materiální didaktické prostředky výuky, učební pomůcky, učebnice, didaktická technika, výpočetní technika ve výuce, multimedia.

⇒ Po prostudování kapitoly budete schopni:

- popsat funkci základních materiálních didaktických prostředků výuky;
- formulovat zásady práce učitele s materiálními didaktickými prostředky;
- charakterizovat učebnici jako didaktický prostředek výuky;
- vysvětlit vliv nových technických výukových prostředků na proces edukace;
- navrhnout učebnu svého předmětu s funkčním vybavením materiálními didaktickými prostředky.

7.3.1 MATERIÁLNÍ DIDAKTICKÉ PROSTŘEDKY VÝUKY A JEJICH KLASIFIKACE

V současnosti existuje široká škála materiálních didaktických prostředků vhodných pro využití v edukačním procesu s cílem usnadnit realizaci výukových cílů. Zařazení učebních pomůcek do výuky a časté používání technických prostředků však nemusí být automaticky přínosné. Vliv výukových prostředků na proces edukace se může při nesprávném didaktickém využití dokonce projevit kontraproduktivně. To se děje zejména při jejich nadměrném a nepromyšleném využívání, které způsobí, že žáci jsou postupně odsouváni do role pasivních příjemců informací.

Výběr prostředků výuky musí být výsledkem zvažování řady faktorů, které pozitivně, anebo negativně ovlivňují výukový proces, a tím i jeho efektivnost. Volba materiálních prostředků závisí na

- vymezených výukových cílech,
- dosavadních vědomostech a dovednostech žáků,
- podmínkách realizace výuky (vybavení a prostorovém uspořádání učebny),
- odborných znalostech a didaktických dovednostech učitele.

Klasifikace materiálních prostředků výuky

A. Učební pomůcky	
Originální předměty a reálné skutečnosti	přírodniny – v původním stavu nebo upravené
	výtvary a výrobky – přístroje, umělecká díla
	jevy a děje – fyzikální, chemické aj.
Zobrazení a znázornění předmětů a reality	modely – statické, stavebnicové aj.
	zobrazení – obrazy, mapy, prezentace did. technikou
	zvukové záznamy – magnetické, optické
Textové pomůcky	učebnice
	pracovní materiály – pracovní sešity, tabulky, návody
	doplňková a pomocná literatura – časopisy
Pořady a programy prezentované didaktickou technikou	pořady – televizní, rozhlasové
	programy – počítačové

Speciální pomůcky	žakovské soupravy
	pomůcky pro tělesnou výchovu
B. Technické výukové prostředky	
Auditivní technika	magnetofon, CD přehrávač
Vizuální technika	pro diaprojekci, zpětnou projekci, dynamickou projekci
Audiovizuální technika	videotechnika, televizní technika

proces

	multimediální systémy na bázi počítačů
Technika řídicí a hodnotící	zpětnovazební systémy, osobní počítače, trenažéry
C. Organizační a reprografická technika	
Fotolaboratoře	
Kopírovací a rozmnožovací stroje	
Rozhlasová studia a videostudia	
Počítače a počítačové sítě	
Databázové systémy	
D. Výukové prostory a jejich vybavení	
Učebny	Standardní – tabule klasické, magnetické odborné učebny
	učebny s audiovizuální technikou
	počítačové učebny
Laboratoře	
Školní dílny	
Tělocvičny, hudební sály	
E. Vybavení učitele a žáka	
Psací potřeby	
Kreslicí a rýsovací potřeby	
Kalkulátory, notebooky	
Pracovní oděv, cvičební úbor	

✍ Určete jaké funkce ve výuce mohou plnit jednotlivé materiální prostředky uvedené v tabulce. Které z těchto materiálních prostředků budete využívat ve výuce nejčastěji, které jen výjimečně? Zdůvodněte.

Technické výukové prostředky mají ve výuce funkci informační, formativní a instrumentální, především však didaktickou. Umožňují naplňovat zásadu názornosti, motivují žáky, zprostředkovávají a strukturují nové poznatky, pomáhají v procesu řízení a hodnocení výsledků výuky. Šetří čas učitele věnovaný přípravě výuky, žákům umožňují regulovat vlastní tempo učení.

Z výše uvedeného přehledu v tabulce je patrné, že využívání určitých pomůcek (např. pracovních listů) se rozšířilo díky lepší dostupnosti technických prostředků (kopírek). Rozvojem informačních technologií řada starších, tradičních pomůcek (modelů) postupně ztrácí na významu.

✍ Uvedte příklady z praxe, jak se v posledních letech změnilo ve školách pomůckové vybavení pro výuku jednotlivých předmětů. Porovnejte výhody a nevýhody klasických pomůcek s možností využívat multimediální systémy na bázi počítačů.

7.3.2 DOPORUČENÍ PRO PRÁCI UČITELE S UČEBNÍMI POMŮCKAMI A DIDAKTICKOU TECHNIKOU

- Informujte se o didaktických prostředcích výuky, které máte ve škole k dispozici, naučte se s nimi pracovat a ověřte si možnosti jejich využití ve výuce.
- Sledujte nabídku výukových pomůcek a technických prostředků na trhu, seznamujte se s jejich obsluhou a údržbou.
- Před zahájením výuky ověřte funkčnost prostředků, které zamýšlíte využít.
- Učební pomůcky vybírejte s ohledem na cíle výuky a věk žáků.

- Zajistěte, aby všichni žáci při prezentaci dobře viděli.
- Zařadíte-li do výuky experiment, je nutné jej předem vyzkoušet za stejných podmínek, jaké umožňuje výuka.
- Aktivizujte žáky, např. zapojte je dle okolností do přípravy a realizace pokusů.
- Při výuce nepopisujte slovy to, co je zřejmé z dané pomůcky. Pouze usměřujte pozornost žáků.
- Pokud je k tomu škola vybavena, upřednostňujte metody, při nichž žáci experimentují, objevují nové skutečnosti a získávají nové poznatky.
- Při všech činnostech s materiálními didaktickými prostředky je třeba dodržovat pravidla ochrany zdraví a bezpečnosti práce.

Poznámky k využívání vybraných typů učebních pomůcek a didaktické techniky

Rozmnožované materiály

Reprografická technika je ve školách využívána ke zhotovování kopií textů i obrázků. Tyto materiály mají většinou podobu pracovních listů nebo testů, které jsou vhodnou pomůckou pro skupinovou i samostatnou práci žáků. Zde je třeba kontrolovat, aby nedošlo k porušování autorských práv (udávat prameny, z nichž je čerpáno).

Fólie pro zpětný projektor

Využívání zpětného projektoru ve výuce má řadu předností. Na fólie si může učitel připravit (napsat, nakreslit nebo nakopírovat) texty či nákresy, které v případě potřeby žákům prezentuje. Fólie lze uchovávat pro další použití. Kromě jednoduchého promítnutí technika umožňuje:

- překrývání – postupným překrýváním fólií vznikne složité schéma,
- kombinování – jedna fólie je popsaná nestíratelným fixem a na ní se ve výuce doplňují údaje fixem stíratelným,
- odhalování – část fólie lze zakrýt papírem a postupně odhalovat části textu,
- oživení – na fólii lze pohybovat– siluetami nebo barevnými fóliemi a vytvořit tak animaci.

✍ K základnímu vybavení každé třídy patří klasické tabule (černá nebo bílá). Charakterizujte z didaktického hlediska oba typy tabulí, porovnejte možnosti jejich využívání. Jakých chyb se podle vás při práci s tabulí dopouštějí začínající učitelé?

7.3.3 UČEBNICE

K výukovým pomůckám, které významně přispívají ke zkvalitnění výsledků vzdělávání, patří učebnice. Jsou určeny pro žáky jako základní učební pomůcka, pomáhají učitelům při přípravě a realizaci vyučování. Jako součást kurikulárního projektu přibližují didakticky transformované obsahy školního vzdělávání žákům.

Úkolem učebnic však není jen zprostředkovat učivo. Poskytují vhodný materiál k tomu, aby se žáci naučili pracovat s knihou jako informačním zdrojem. Kvalita učebnic (především soulad předloženého učiva s příslušným rámcovým vzdělávacím programem) je pod garancí MŠMT posuzována nezávislými experty. V případě kladného vyjádření je učebnice zařazena do Seznamu učebnic MŠMT a školy ji mohou bez obav nabídnout žákům.

Učebnice lze charakterizovat z různých hledisek, např.

- **z hlediska učebních osnov**, jako konkretizaci projektu didaktického systému daného vyučovacího předmětu nebo jako základní vyučovací a učební prostředek, který konkretizuje výchovné a vzdělávací cíle učebních osnov, vymezuje obsah a rozsah učiva a poskytuje podklady pro získávání intelektuálních a praktických dovedností, stanovených učebními osnovami;
- **z hlediska vztahu k procesu výuky**, jako obecný model scénáře vyučovacího procesu;
- **z hlediska pedagogické komunikace**, jako prostředek komunikace žáka (případně učitele) s učivem.

proces**Učebnice plní funkce:****didaktické** (z hlediska struktur cílů procesu výuky)

- informativní (zprostředkování informací o učivu);
- formativní (aby se osvojené systémy vědomostí a dovedností staly vnitřními hodnotami žáků);
- metodologické (aby si žáci osvojovali i metody poznání);

organizační

- plánovací;
  - motivační a sebevzdělávací;
  - řídicí proces výuky;
- kontrolní a sebekontrolní.

Aktuální je otázka výběru učiva v učebnicích – rozlišení základního a doplňkového učiva, rozvíjení pojmů, jejich vztahů a struktur. Významným momentem při tvorbě učebnic jsou i hlediska axiologická, etický aspekt, rozvíjení hodnotové orientace žáků. Komplexní pojetí učebnice předpokládá, že bude nejenom nositelem obsahu vzdělávání, ale také prostředkem řízení učení žáků, založeného na jejich vlastní aktivní činnosti.

Učebnice jsou pro žáky zdrojem poznávání. V mnoha vzdělávacích oborech, druzích a stupních škol byly doplněny dalšími publikacemi, které rozšiřují možnosti jejich uplatnění ve školní praxi. Takový **knižní soubor** tvoří zpravidla učebnice, pracovní sešit, metodická příručka, příp. atlas, slovníček, čítanka.

O způsobu používání učebnice v procesu výuky rozhoduje učitel, a to v závislosti na cílech vyučovacího předmětu, charakteru vyučovacího předmětu i na způsobu zpracování učebnice. Používání učebnice se odvíjí od vzdělávací strategie, která preferuje u žáků rozvíjení dovedností pracovat s textem (naučit žáky číst s porozuměním, vypracovat výpisky, osnovu textu, umět sdělit hlavní myšlenku, reprodukovat text aj.). Vhodně koncipovaná učebnice musí stejně jako výuka podporovat aktivitu žáků vedoucí k dosažení kognitivních cílů.

✍ Vyberte jednu ediční řadu učebnic a proveďte jejich analýzu z hlediska očekávaných výstupů a vzdělávacích strategií RVP.

7.3.4 VÝPOČETNÍ TECHNIKA VE VÝUCE

Informatizace výukových činností se dostává do popředí zájmu pedagogické teorie i praxe. V rámci kurikulární reformy jsou řešeny problémy, jak u žáků rozvíjet dovednosti, které jim umožní vyhledávat, zpracovávat a využívat informace podle vlastních potřeb. K základním požadavkům souvisejícím s modernizací výuky patří širší zavádění informačních technologií. Jde o to, aby se zvětšil rozsah všeobecného vzdělání o tzv. počítačovou gramotnost, kterou musí získat učitelé i jejich žáci. Jen tak může být školami využívána rozsáhlá nabídka výukových programů, které jsou v současné době k dispozici. Nejčastěji jsou využívány:

- programy určené pro procvičování učiva;
- simulační programy umožňující žákům modelovat vybrané procesy;
- didaktické hry koncipované zábavnou formou;
- elektronické učebnice a encyklopedie obsahující text, který využívá hypertextovou formu. Zařadit je lze jak do individuální, tak i hromadné výuky, kdy se obrazovka počítače nahradí projekčním panelem.

Učitelé i žáci pracují s textovými a grafickými editory, tabulkovými kalkulátory, databázovými systémy, CAD systémy. Multimedia umožňují vybudovat na školách multimediální učebny vybavené multimediálním počítačem, data-video projektorem, vizualizérem a velkou projekční plochou. Dostupná prezentační technika umožňuje aplikovat ve výuce inovativní formy a metody, které podporují rozvoj klíčových kompetencí žáků.

Lze předpokládat, že v příštích letech dojde k velkému rozšíření elektronických publikací, zejména učebnic a encyklopedií. Pro zvyšování názornosti výuky je využívána grafika (3D) a virtuální realita. Připojení multimediálních počítačů do informačních sítí zlepšuje přístup škol k informacím a umožňuje rozvíjet nové formy komunikace mezi školami.

S využitím informačních technologií připravte prezentaci na téma využívání ICT jako prostředku ve výuce předmětů studovaného oboru.

Doporučená literatura

- KALHOUS, Z., OBST, O. aj. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X.
- KYRIACOU, CH. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha : Portál, 1996. ISBN 978-80-7367-434-2.
- PRÚCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-170-8.
- SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1821-1.
- ŠIMONÍK, O. *Úvod do školní didaktiky*. Brno : MSD, 2003. ISBN 80-86633-04-7.
- ŠVEC, V. aj. *Praktikum didaktických dovedností*. Brno : MU, 1996. ISBN 80-210-1365-6.
- VALIŠOVÁ, H., KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0